Мавзу: Илк ўрта асрларда ўзбек давлатчилиги: ижтимоий-сиёсий, иқтисодий ва маданий ҳаёт

Режа:

1. Хионийлар , кидарийлар ва Эфталитлар давлати.
2. Турк ҳоқонлиги даврида Марказий Осиё.
3. Марказий Осиёнинг Араб халифалиги томонидан эгалланиши.

Мавзу бўйича тавсия этилган адабиётлар

- Насимхон Р. Турк хоқонлиги. –Т.: Мерос, 1993.
- Q.Ergashev, H.Hamidov. O`zbekiston tarixi. O`quv qo`llanma. –T.: G’afur G’ulom, 2019.
- Эшов Б. Ўзбекистон тарихи. 1-китоб. -Т.: Университети, 2015
- Муртазаева Р.Х. ва бошқалар. Ўзбекистон тарихи. Ўқув қўлланма. – Т.:Академия, 2010
- Oblomurodov N., va boshqalar. O`zbekiston tarixi. O`quv qo`llanma. –T.: Yangi asr avlodi, 2011.
- Эшов Б.Ж. Ўзбекистон давлатчилиги тарихи. Ўқув қўлланма–Т.: Маърифат. 2009.

IV-V асрларда Ўрта Осиёдаги ижтимоий-сиёсий хаёт

- Кушонлар давлатининг инқирози ва мустакил туркий давлатларнинг ташкил топиши.
- Хоразмда – Африғийлар давлати (асосчиси Африғ);
- Кўчманчи туркий қабилалар – Кидарийлар(асосчси Кидар) ва Хионийлар (асосчиси Грумбат) давлатлари.

ЭФТАЛИТЛАР ДАВЛАТИ

- 1) Ўрта Осиёдаги Эфталитлар давлати милодий V аср охири — VI аср бошида равнақ топиб, унинг ҳудуди ҳозирги Афғонистоннинг катта қисми, Ўрта Осиё ва Шарқий Туркистоннинг шарқий ва жанубий-шарқий вилоятларини ўз ичига олган.
- Унинг асосий негизини Бақтрия-Тохаристон ташкил этган.

ЭФТАЛИТЛАР ДАВЛАТИ

- 2) Эфталитлар Ҳиндистонга бостириб кириши натижасида вужудга келган. Шимолий Ҳиндистон, Покистон ва жанубий-шарқий Афғонистон ҳудудидан иборат бўлган.
- Ҳиндистондаги Эфталийлар давлати милодий V-аср охири - V-асрнинг 1-ярмида, ***Тўрамон*** ва унинг вориси ***Михиракула*** даврида куч-қудратга тўлиб, равнақ топган.
- VI-аср ўрталарига келиб таназзулга учраган.

ЭФТАЛИТЛАР ДАВЛАТИ

Сосоний Эрон билан уруши
459-484йй. Перозга карши
Вахшунвар Эфталоннинг уруши)

Сиёсий тузум

Иктисодий хаёти

Маданий хаёт

Феодал муносабатларининг ривожланиши

- **Йирик ер эгалари синфининг**
- **шаклланиши;**
- **Янги шахар- саройларининг**
- **пайдо булиши;**
- **Махаллий пулларни зарб этилиши.**

Сиёсий тузум

- Эфталитлар давлати бир қанча ярим мустақил мулкларнинг конфедерациясидан иборат бўлиб, уларни эфталитлар подшосига тобе меросий сулолалар бошқарар эди.

Иктисодий тузум

- Бу ерда Ҳиндистондаги каби танга пуллар марказлашган тартибда зарб қилинмаган, аксинча деярли ҳар бир мулк ўзининг кумуш ёки мис тангасини зарб қилган.

Маданий хаёт

- Салтанатда бир неча турдаги ёзувлар (суғд, бақтрий ва б.) мавжуд бўлган, лекин бақтрий ёзуви давлат ёзуви ҳисобланган.
- Эфталитлар ўт ва қуёшга сиғинишган, Ўрта Осиёдагилар эса — буддавийлик, монийлик, христианлик, зардуштийликка эътиқод қилишган
- Илк бор рангли шишалар ишлаб чиқариш йўлга қўйилди

Рангли шишаларнинг намунаси

23 Стеклянная чаша работы сирийских мастеров. Моздок

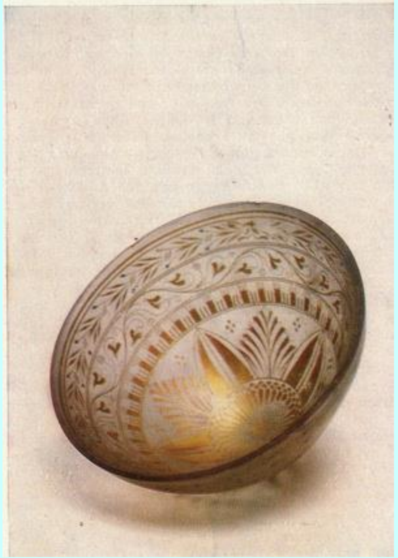

Кадимги Термиз – буддизмнинг маркази

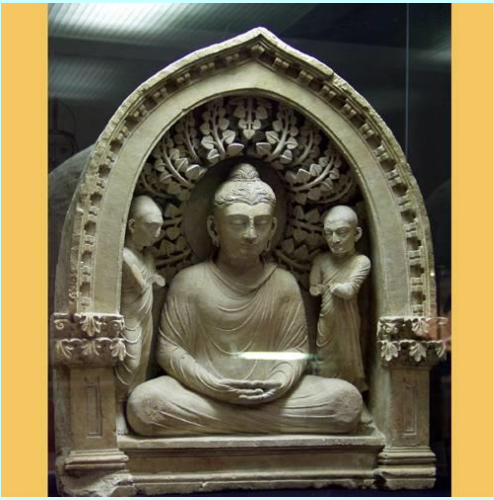

Эфталитлар даври санъат намуналари

ВАРАХША — қадимги шаҳар

- **Бухородан 40 км шимолий - ғарбда жойлашган.**
- **Кенг кўламда археологик тадқиқотлар**
- **В. А. Шишкин (1937-1939, 1947-1954)**
- **А. Муҳаммаджонов (1975—1977),**
- **О. В. Обельченко (1977—1979) ва**
- **Г. В. Шишкина (1987—1990) олиб борганлар.**
- **мил. ав. II-асрда бир-бирига туташган бир нечта истеҳкомли қишлоқлар тарзида қад кўтарган.**
- **III-IV-асрларда таназзулга учраган.**
- **V-асрда кайта тикланиб Бухоронинг қадимги ҳукмдорлари -*бухорхудотларнинг* қароргоҳига айланган.**

Кадимги Варахша – архитектура ёдгорлиги

- Асосчилари туркий «*Ашина*» қабиласи.
- 552 й. Бумин туркий қабилаларни бирлаштириб, ҳоқон деб эълон қилинади.
- Истами – «ябғу-хоқон» Ўрта Осиё худудидаги ҳарбий юришларни бошқаради.

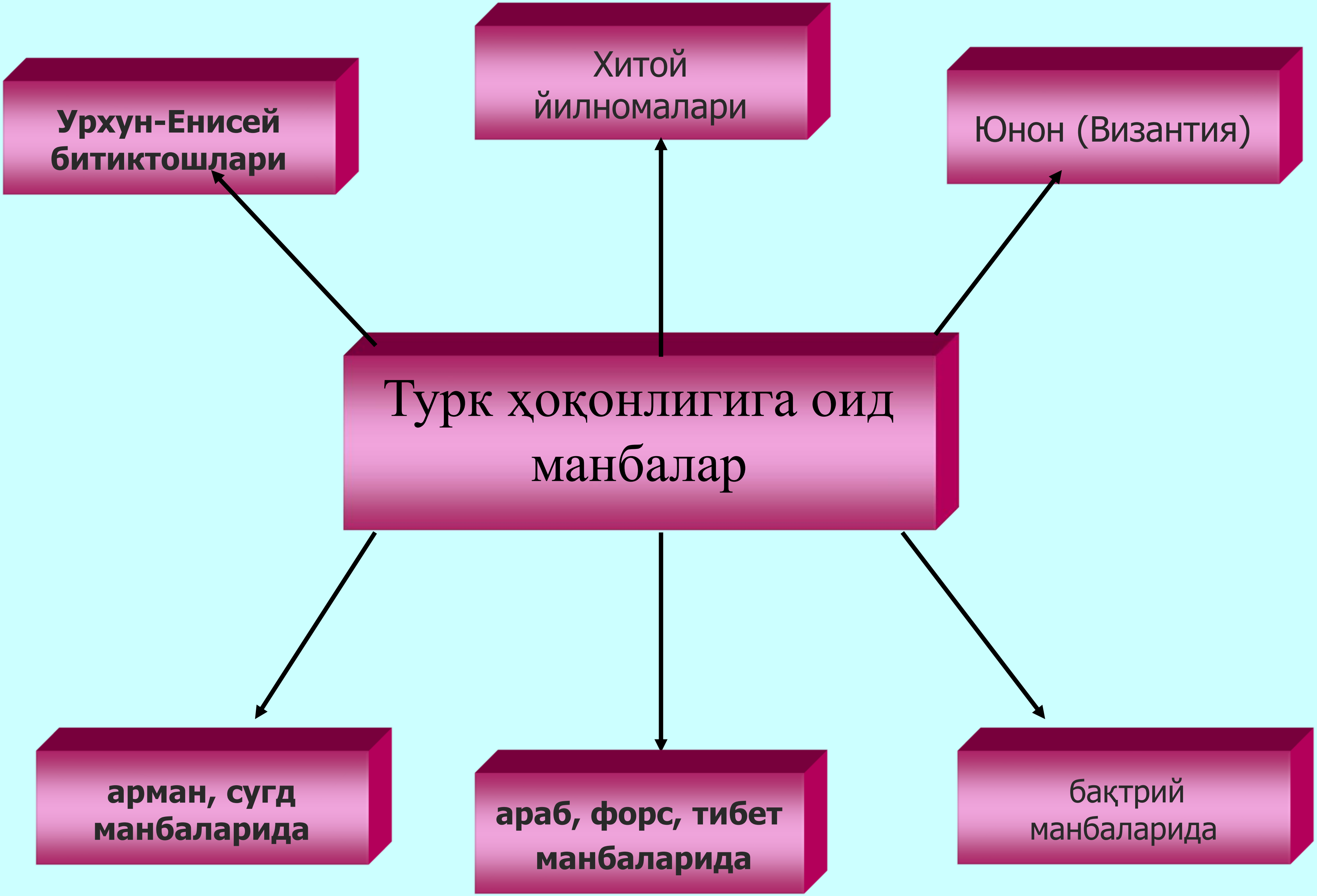
Турк ҳоқонлигига оид манбалар
Урхун-Енисей битиктошлари
Хитой йилномалари
Юнон (Византия)
арман, сугд манбаларида
араб, форс, тибет манбаларида
бақтрий манбаларида

Турк ҳоқонлиги

Ўрта Осиё Ғарбий Турк ҳоқонлиги таркибида

- 603 йилда Турк ҳоқонлиги икки қисмга Ғарбий ва Шарқий хоқонликка ажралиб кетади.
- Асосий сабаби: Ўрта Осиё халқлари билан ассимиляцияси

Араб халифалигининг Ўрта Осиёни фатҳ этиши

- Боскичлари:
- харбий,
- ички сиёсий
- Каршилик

харакатлари

Харбий юришлари

Илк бор халифа Муовия даврида (661-680йй.) Убайдуллох ибн Зиёд Бухорога хужм килади

704 йилда Кутайба ибн Муслим харбий юришлари
Бухоро ва Балхни эгалланиши (707-709йй.)

710 йилда Насаф ва Кешни эгалланиши

711 йилда Хоразмни тобе этилиши
714 йилда Фарғона водийсида ўлдирилади

Ички сиёсати

Ислом динини ёйиш

Солиқ тизимига ўзгартириш киритиш

Мавжуд диний эътиқодларни тақиқлаш

Ислом маданиятини ёйиш – масжид ва мадрасаларнинг қурилиши

Бошкарув тизими

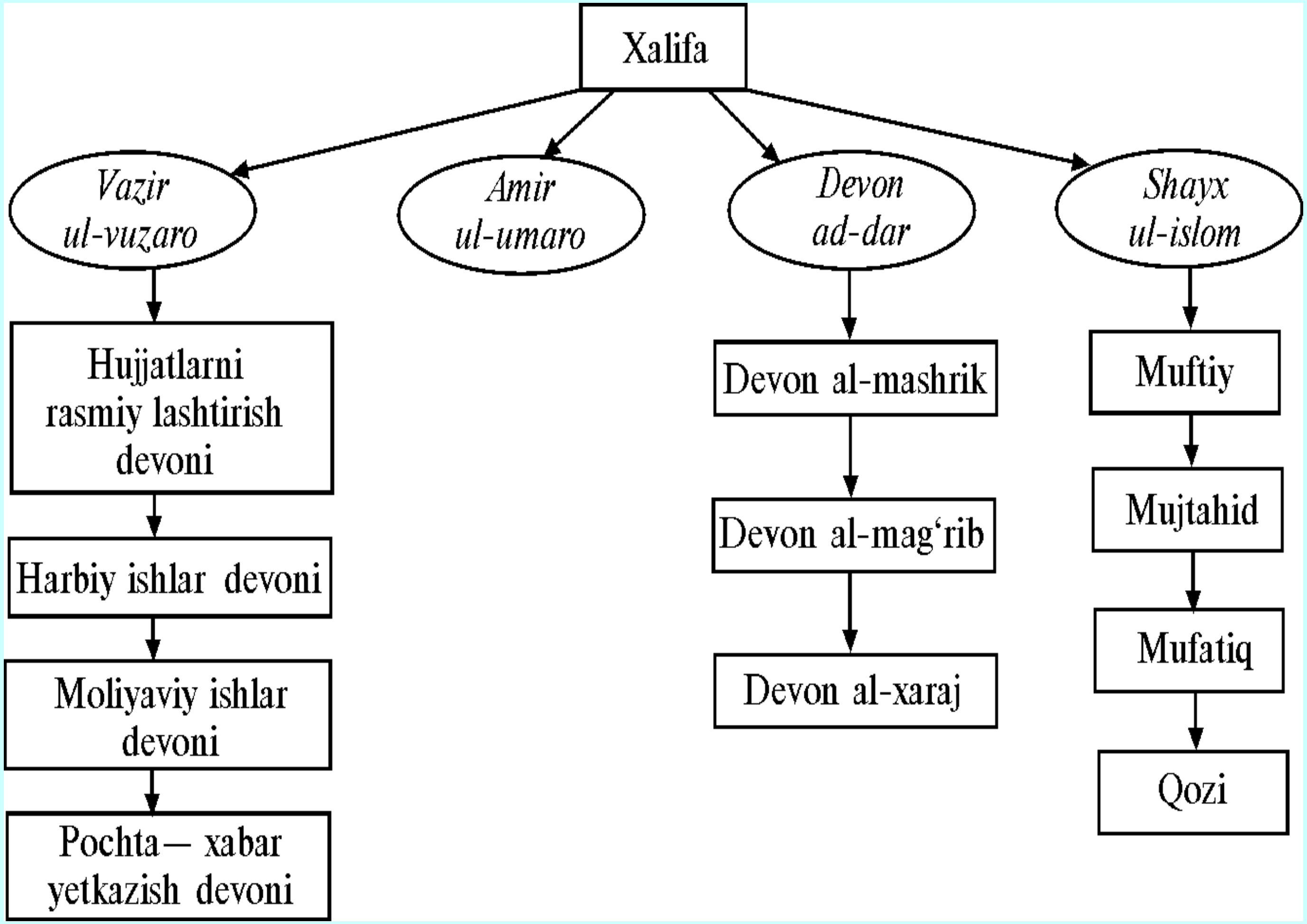

Қаршилик ҳаракатлари

- Абу Муслим қўзғолони – қора кийимлилар (749й.) – сулолавий (уммавийлар ва аббосийлар);
- Муқанна- Хошим ибн Хаким қўзғолони (оқ кийимлилар) 770-780йй;
- Рофе ибн Лайс қўзғолони (806 йил)

Ислом динини тарқалиши

- **Ислом араб итоат, бўйсуниш маъноларини англатади.**
- **Дин тарғиботчиси Муҳаммад пайғамбар (570-632йй.). Пайғамбар – Оллоҳнинг ердаги элчиси маъносини билдирган.**
- **Унинг давомчилари халифалар: Абу Бакр (632-634йй.), Умар (634-644йй.), Усмон (644-656йй.), Али (656-661йй.)**

«Куръон» - кироат, ўқимок маъносини англатади

- Куръон матни 114 сура (боб), 3 дан 286гача оятдан иборат. Умумий хажмда куръонда 6204дан 6236гача оятлар мавжуд.

Араблар фатҳи окибатлари

- Ижтимоий-иктисодий баркарорликни издан чиқиши
- Маданий мерос намуналарига зиён етиши
- Ўзаро ички низоларнинг тўхтатилиши
- Ислом динини давлат дини сифатида ўрнатилиши

Мавзу: IX-XII асрларда ўзбек давлатчилиги:ижтимоий-иқтисодий,сиёсий ва маданий ҳаёт.

Режа:

1. Араб халифалигининг парчалана бориши. Тоҳирийлар даврида Моваруннаҳр ва Хуросон.

2.Сомонийлар ҳукмронлиги. Марказлашган давлатнинг ташкил топиши.

3.Қорахонийлар ҳукмронлиги даврида Мовароуннаҳр.

4.Ғазнавийлар давлати. Маҳмуд Ғазнавий. Салжуқийлар давлати.

5. Ануштегинийлар даврида ўзбек давлатчилиги.

6.Ўрта Осиёлик буюк алломаларнинг жаҳон цивилизацияси ривожига қўшган хиссаси.

Мавзу бўйича тавсия этилган адабиётлар

- Насимхон Р. Турк хоқонлиги. –Т.: Мерос, 1993.
- Q.Ergashev, H.Hamidov. O`zbekiston tarixi. O`quv qo`llanma. –T.: G’afur G’ulom, 2019.
- Эшов Б. Ўзбекистон тарихи. 1-китоб. -Т.: Университети, 2015
- Муртазаева Р.Х. ва бошқалар. Ўзбекистон тарихи. Ўқув қўлланма. – Т.:Академия, 2010
- Oblomurodov N., va boshqalar. O`zbekiston tarixi. O`quv qo`llanma. –T.: Yangi asr avlodi, 2011.
- Эшов Б.Ж. Ўзбекистон давлатчилиги тарихи. Ўқув қўлланма–Т.: Маърифат. 2009.

Тохирийлар ва Сомонийлар давлати

- 821 йилда Тохир ибн Хусайн Хуросон ва Мовороуннахр ноиби этиб тайинланади.
- 822 йилда мустакил тохирийлар давлатига асос солади.
- 888 йилда Моворуннахр худуди Исмоил Сомоний тассаруфига утади.

Сомонийлар давлатида бошкарув тизими

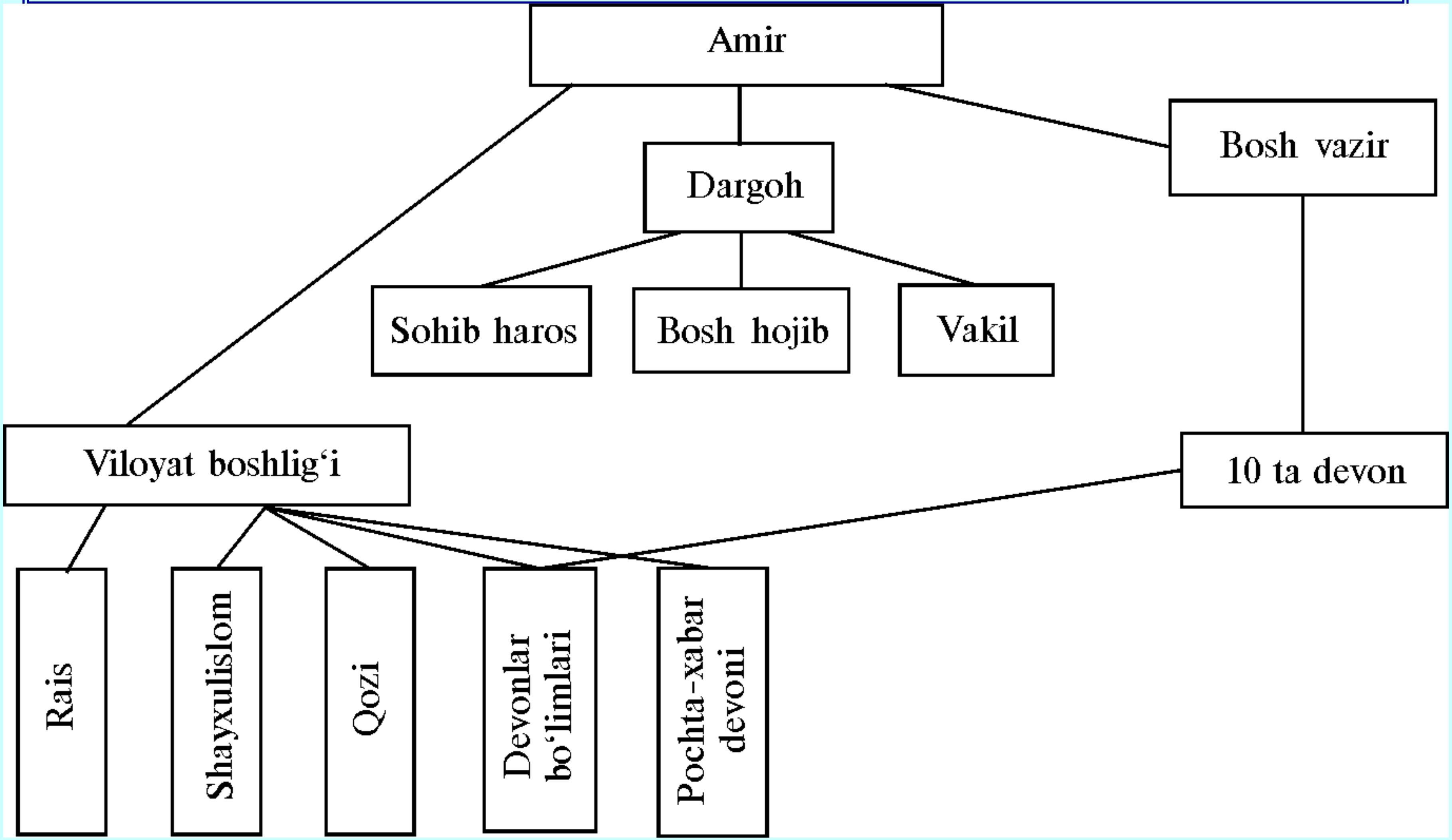

Корахонийлар давлати

- Шарқий Туркистон, Еттисув ва Тяньшаннинг жанубида ташкил топган давлат.
- X-асрнинг 2-ярмида *Абдулкарим Сотук Буғрохон* ҳокимиятни эгаллаб, ўзини «Қорахон» деб эълон қилади.
- Қорахонийлар ўз давлат чегарасини *сомонийлар* сулоласига тегишли ҳудудлар ҳисобига кенгайтириш сиёсатини олиб боришган. Сомонийлар ҳокимияти бу вақтга келиб, чуқур сиёсий, ижтимоий-иқтисодий инқирозга юз тутиб заифлашиб қолган эди. Ана шундай вазиятда қорахонийлар сомонийлар пойтахти Бухорони деярли қаршиликсиз ишғол этишади.

Корахонийлар давлати

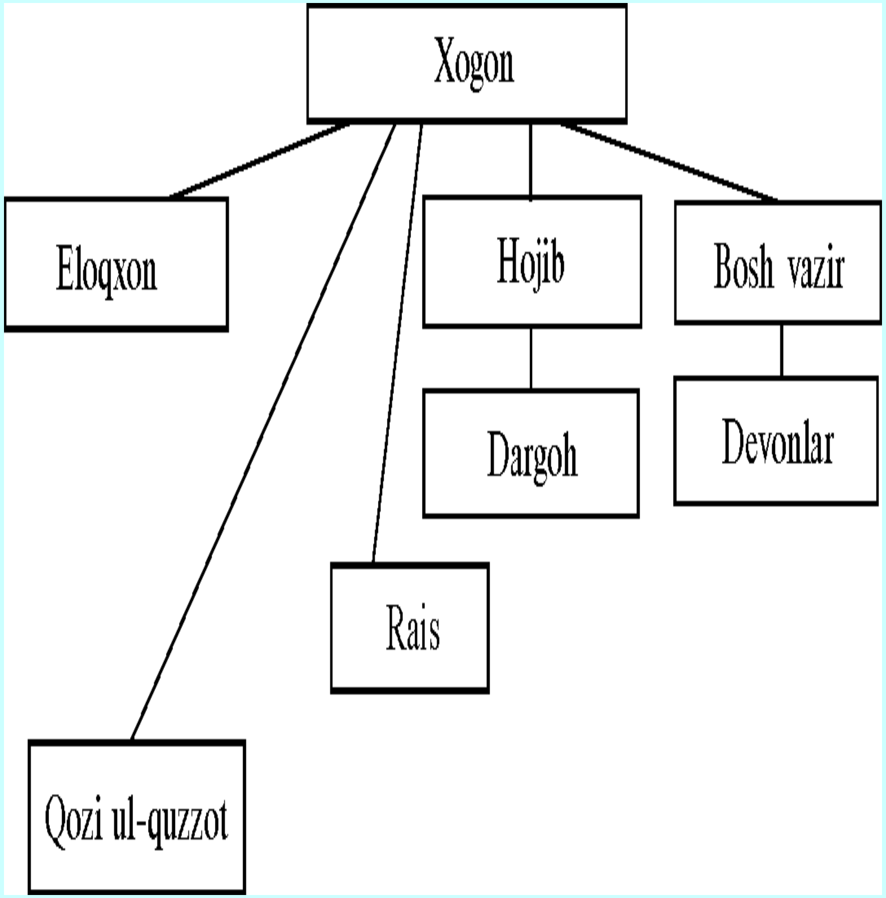

Газнавийлар давлати

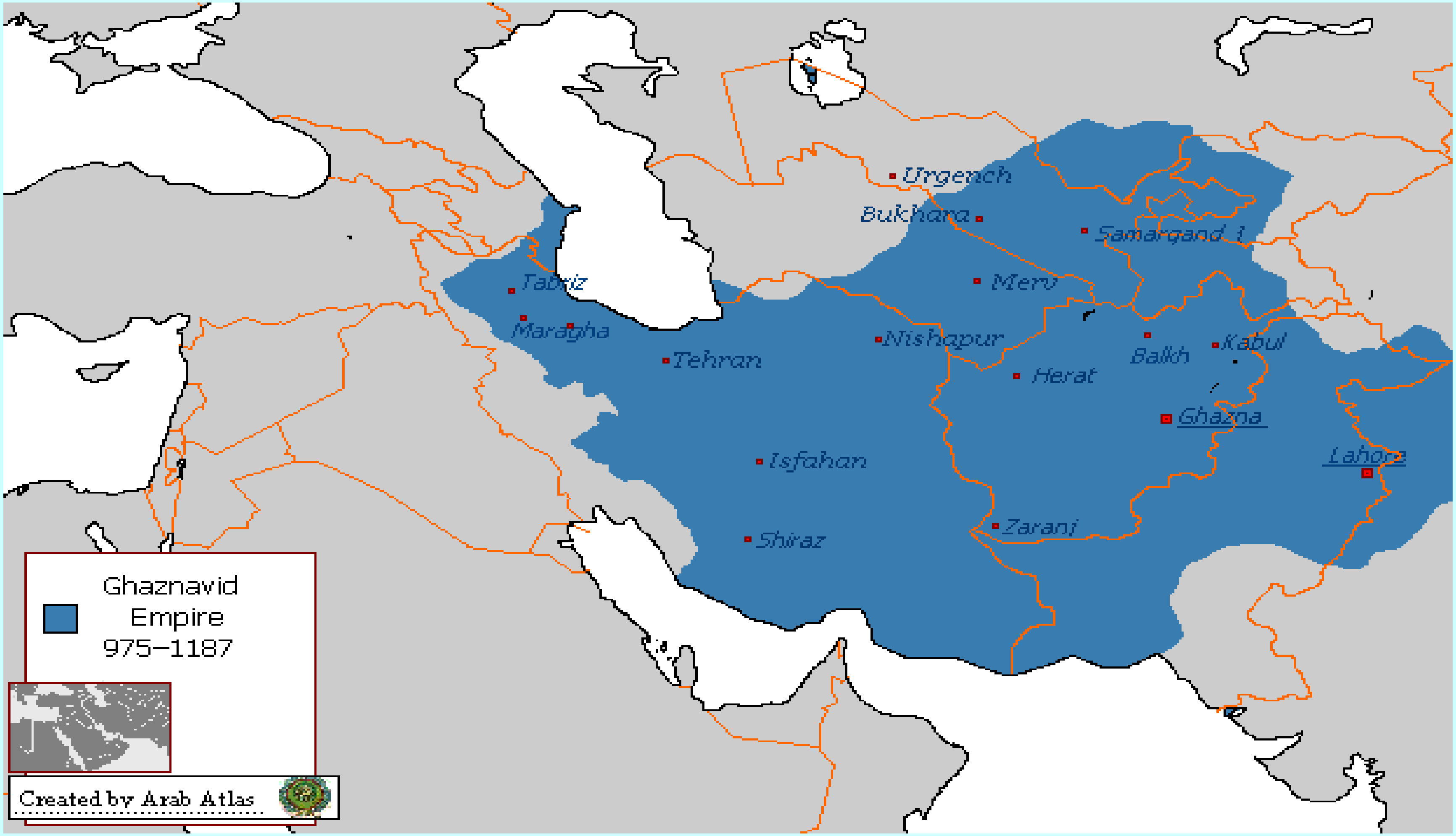

ҒАЗНАВИЙЛАР ДАВЛАТИ

- \- Хуросон, Шим. Ҳиндистон ҳамда қисман Мовароуннаҳр ва Хоразмда *ғазнавийлар* сулоласи бошқарган туркий давлат. *Сабуктегин* асос солган. Давлат номи салтанатнинг пойтахти Ғазна шахри номидан олинган.
- Энг кучайган даври амир Сабуктегин, айниқса, султон *Маҳмуд Ғазнавий* ҳукмронлиги йилларига тўғри келади. XI-аср бошларида Мусулмон Шарқининг энг қудратли давлатларидан бирига айланган.

Бошкарув тизими

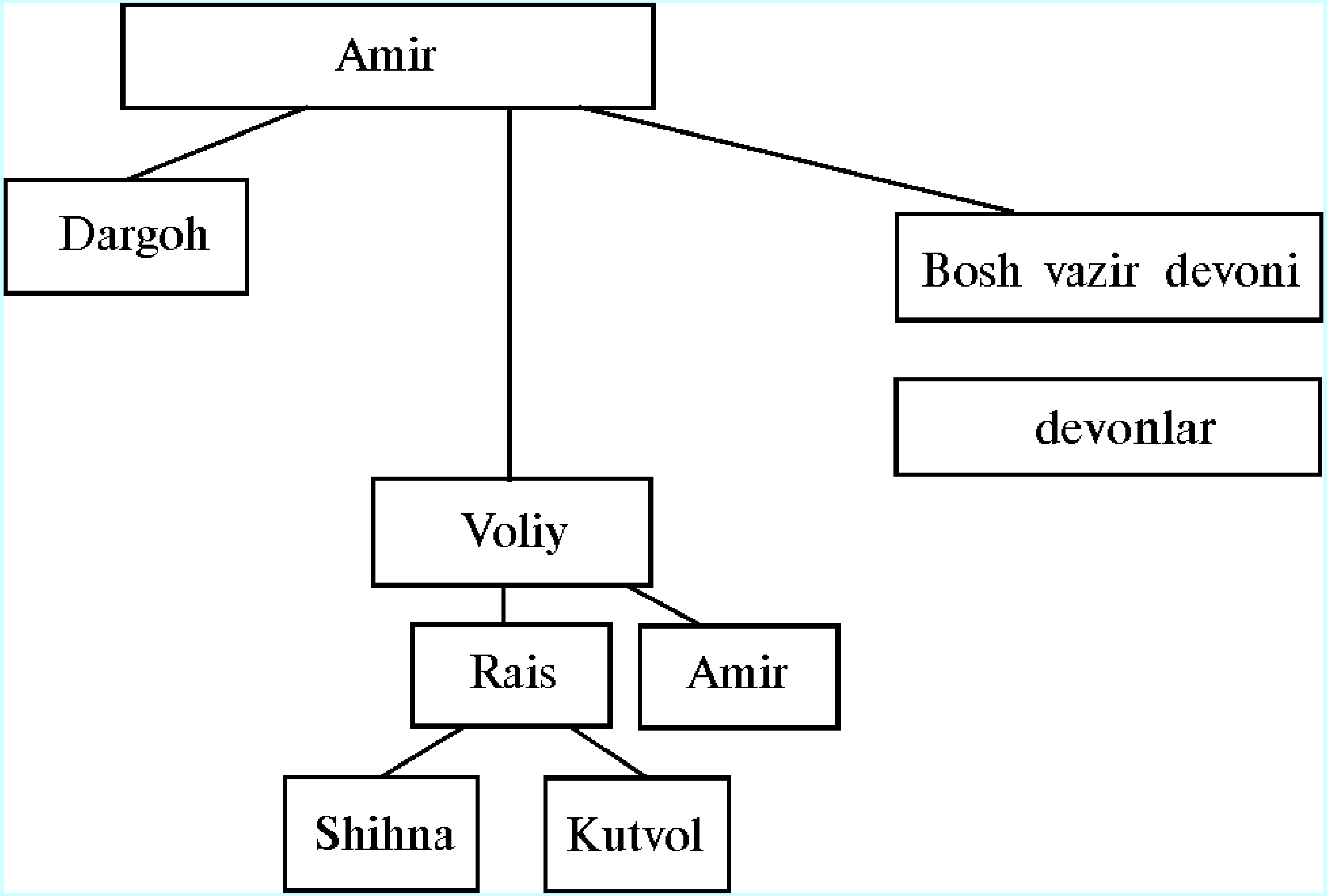

Хоразмшохлар давлати

ХОРАЗМШОҲЛАР ДАВЛАТИ

- Қадимги даврдан XIII-а. ўрталарига қадар Хоразм ҳудудида ҳукмронлик қилган сулолалар *(сиёвушийлар, африғийлар,* маъмунийлар, олтинтошлар, *ануштегинийлар).*
- *Хоразм эфталийлар (V-а.нинг 2-ярми — VI-а.нинг ўрталари) даврида ҳам, турклар (VI-а.нинг 2- ярми — VII-а.нинг 1-ярми) даврида ҳам ўзининг сиёсий мустақиллигини сақлаб қолди.*

Бошкарув тизими